

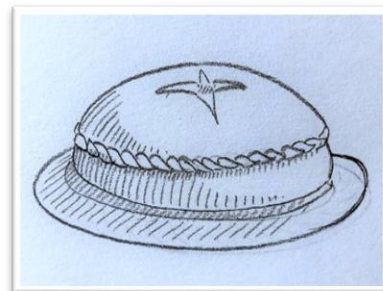
Svátky jara - 9. díl

Nejvýznamnějším dnem celých Velikonoc a to Velikonoční nedělí, začíná celé velikonoční období, které trvá dalších 50 dní a končí Letnicemi.

BOŽÍ HOD VELIKONOČNÍ (VELIKONOČNÍ NEDĚLE) – 4.4. 2021

Boží hod velikonoční je největším svátkem celého křesťanského roku. Dříve se mše sloužila před úsvitem, protože Ježíš Kristus vstal z mrtvých v neděli před východem slunce. Odtud pochází označení VELIKONOCE – veliká noc.

Lidé brzy vstávali a chodili ještě před mší na vyvýšená místa, tam zpívali nábožné písně za doprovodu muziky. Objeví-li se slunce při východu na čistém nebi, věští to pěkné léto, bohatou úrodu šťastné svatby v roce. Říkalo se také, že slunce tančí radostí nad vzkříšením Páně.

Při mši světí kněz pokrmy, které hospodyně s sebou přinesou do kostela a položí k oltáři. Patří mezi ně beránek (dnes pečený ze sladkého těsta, dříve pečeně z mladého skopce) jako památka Krista Pána, který se obětoval jako nevinný beránek. Mazanec (připomínající slunce), víno (připomínající víno při poslední večeři Páně), vejce jako obraz zmrtvýchvstání (Kristus ze skalního hrobu vystoupil, jako se kuře klube ze skořápky).

Tyto posvěcené pokrmy hospodyně donesla zpět domů. Celá rodina se sešla u svátečního stolu, nejdříve hospodář rozkrojil jedno uvařené vajíčko na tolik dílků, kolik bylo přítomných osob. Každý svůj dílek snědl, to proto, aby našli vždy cestu domů a rodina zůstala pohromadě, potom jsou i ostatní posvěcené pokrmy obřadně snědeny. Kousek z posvěceného jídla (např. mazance) dostala i zvíř, voda, sad, pole, aby byla velká úroda, dobrá voda, plodnost zvíř apod. Plachta, ve které se jídlo ke svěcení nosilo, se použila k setí obilí

Vrcholí přípravy na Velikonoční pondělí. Dívky zdobí a malují vajíčka. Chlapci si jdou nařezat čerstvé vrbové proutky na pomlázky.

V tento den se již nemělo, šít, zametat, stlát, čistit boty a vynášet smetí a ani hnůj z chlévů.

Vejce zapékaná v těstě

1kg polohrubé mouky, 1 žloutek + žloutek na potření, kvásek z 5dkg droždí, 12dkg másla, 10dkg cukru, lžička soli, rozinky nebo nové koření na ozdobu, syrová vejce (bílá, nebo barevná obarvená v potravinářské barvě)

Všechny suroviny smíchej, přidej kvásek. Vypracuj těsto. Vypracované těsto dej na teplé místo kynout. Vytvaruj hnízdečko, košíček, miminko, věneček i jiné tvary, do kterých vložíš syrová bílá nebo obarvená vajíčka. Pečivo nech znovu vykynout a pak je opatrně potři žloutkem, tak, aby skořápka vajíčka nebyla od žloutku. Dej péct do trouby, zprvu nepřiliš horké, aby vejce nepopraskala. Po upečení vejce vylešti kůží ze slaniny, sádlem nebo kapkou oleje.

Dekorační zvykoslovné pečivo

Slouží na ozdobu mazance či jako zápichy do kytek nebo jarního osení.

300g přesáté hladké mouky, 1 lžíce octa, 0.05l vody, žloutek na potření

Ze surovin zpracuj hladké těsto, které musí být tuhé, ale poddajné. Z těsta tvaruj různé figurky, ježky, věnečky, ptáčky. Tvary modeluj z malých kousků těsta, válečků kuliček.

Ježek je malá šištička, na jedné straně protáhni čumáček, oči jsou z máku či hřebíčku, hřbet nastříhej do tvaru bodlin nůžkami.

Věneček vytvoříš ze tří tenkých válečků, které upleteš v copánek a na jednom konci uzavřeš. Růžičky vytvoříš z malého tenkého proužku těsta, který stoč a dej pozor, aby se ti těsto nepřilepilo. Okraje různě tvaruj a vytvoř tím rozvinutou růžičku, kterou můžeš připojit rozšlehaným bílkem k věnečku. Potří rozšlehaným žloutkem a peč v horké troubě.

PONDĚLÍ VELIKONOČNÍ (ČERVENÉ) – 5.4. 2021

Velikonoční pondělí je název současný. Dříve se říkalo Červené pondělí – odvozen od barvy vajec, která se barvila nejčastěji na červeno. Je to den uvolnění a veselí, dnem vyzývající nový život a zajišťující zdraví. Mládenci obcházeli vesnici s pomlázkou.... chodili po koledě.

Pomlázka je stále živou tradicí a jeden z hlavních symbolů Velikonoc. Je to symbol předávání síly, zdraví, svěžesti Pomlázka pochází ze slova „pomladit“, ale má i spoustu dalších krajových názvů jako třeba žíla, korbáč, tatar, dynovačka, houdovačka, šmigrus, šlehačka či metla. Je spletena z čerstvých vrbových prutů, kterých bývá 4, 8, 12, ale i 24. Vrbové pruty se před splétáním namáčejí, aby byly pružné a vláčné. Vlastnosti mladého prutu... síla, svěžest a zdraví, se má přenést na každého koho se dotkne. Vdaným ženám se pomlázkou vyháněl i zlý jazyk. Vyšlehaným dívkám a ženám pomlázka přinese ještě navíc mládí, ohebnost a zajistí, aby „neuschly.“

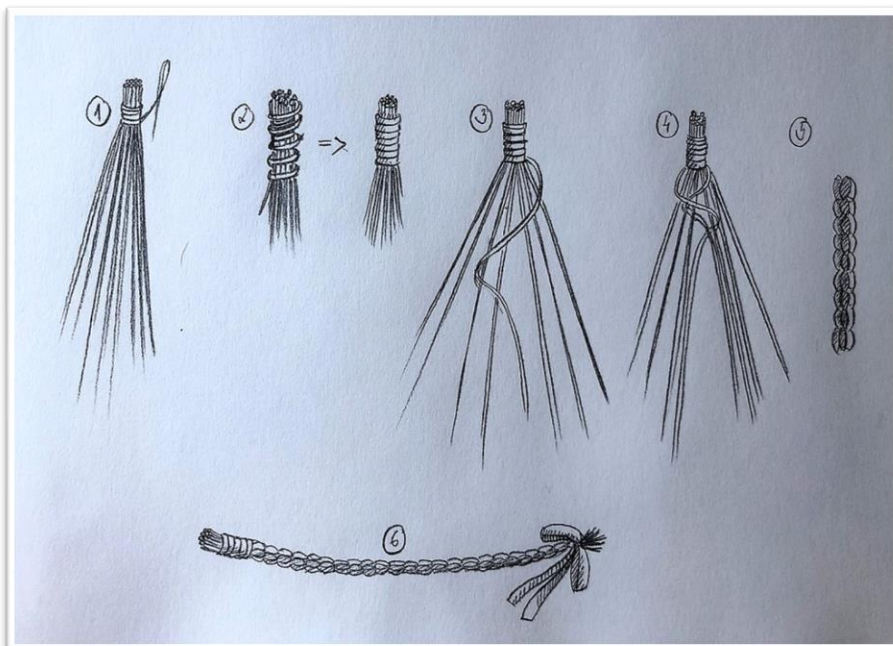

Podle lidové víry přináší pomlázka do domu také úrodu, blahobyt a štěstí. Mládenec, který přišel do domu první na koledu, byl nejštedřeji obdarován. Hospodyně si od něj vzala pomlázku a pošlehala všechny dobytek, hlavně pak krávy, aby se omladily a byly stelné. Šviháním ovocných stromků se měl sad probudit ze zimního spánku k další úrodě.

Pletení pomlázky bylo a je obřadem. Kolem toho, kdo uměl plést pomlázku, se sešlo vždy dost mladých hochů, kteří se ji chtěli naučit plést. Do pomlázky se vplétala červená mašle nebo červená nit.

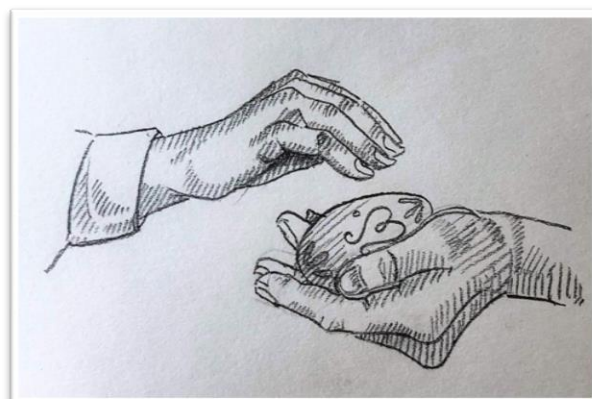
Jak se plete pomlázka z 8 proutků + 1 proutek na rukojeť

Vyber 9 vrbových proutků bez výhonků, popř. je odstraň. Osm proutků srovnej silnějšími konci k sobě a stáhni provázkem (usnadní ti práci, obr.1). Nožem rozštípní devátý prut a rozděl na dvě části. Podle nákresu omotej proutek jako rukojeť. (obr. 2). Proutky rozděl na pravou a levou stranu po čtyřech. Vždy pleteš vnějším proutkem, který vrchem proleze uprostřed mezi dva a dva proutky na protější straně a pak se zase spodem ukázněně vrátí na svou stranu, ale zařadí se nikoliv jako vnější, ale jako vnitřní. To opakuješ střídavě zprava a zleva (obr. 3, 4). Utahuj proutky, aby vznikl pěkný hranatý profil pomlázky. Na konci svaž proutky pevně provázkem (obr. 5, 6).

Za vyšlehání (omlazení) dávala děvčata i hospodyně jako odměnu zdobená vajíčka a na pomlázku svobodná děvčata vázala barevnou mašli s poselstvím.

Červená – mám tě ráda
Modrá – dám ti naději
Zelená – jsi oblíbený
Žlutá – nechci tě, nemám tě ráda

Vajíčko bílé či zdobené je symbolem nového života. Urážkou pro koledníka by bylo získat vejdumek (vyfouknuté vajíčko) a to, i kdyby byl krásně nazdobený. Zdobená – malovaná vajíčka se stávala ceněnými dárky z lásky.

VELIKONOČNÍ HRY S VAJÍČKY

Odpoledne patřilo dětem. Za vsí se hrály hry s vajíčky. Hrávalo se hlavně o vajíčka, fazole, kuličky atd.

Sekání

Sekání byla nejoblíbenější velikonoční zábavou. Jeden hráč držel vajíčko v ruce, a to tak, že mu vyčnívala mezi palcem a ukazováčkem jenom část vejce (špička). Druhý hráč si stoupl proti němu na vzdálenost předem domluvenou. Tento hráč držel v ruce peníz (dvouhaléř, dvacetihaléř, 1 korunu) a sekl, mrštil penízem po vajíčku. Pokud házejícímu mince po vajíčku sjela, rozbila jen skořápku či se vůbec netrefil, byla výhra hráče s vajíčkem. To se opakovalo tolikrát, až se peníz do vajíčka zasekl. Potom dostal vajíčko s výhrou hoch, který „sekal“.

Hra měla mnoho obměn. Někdy se položilo vajíčko na zem a „sekal“ se do něho ze vzdálenosti předem domluvené. Byly také různé obměny sekání: do špičky vajíčka – těžké, do těla vajíčka = lehčí. Tak jak to bývá někdy se objevil sem tam nějaký podvádějící hráč. Ten si přinesl vajíčko naplněné smolou, sádrou, dřevěný.... s takovým podvodníkem již celé svátky nikdo hry nehrál ani nemluvil.

Ťukání vajec „špičkou“

Oblíbenou hrou bylo také ťukání vajec „špičkou“. Dva chlapci si stoupli proti sobě a ťukali vajíčka špičkami o sebe. Čí vajíčko se rozbilo, ten je prohrál.

Házení vajec

Hra „házení vejci“ se hrála jen o teplých Velikonocích, na louce nebo na měkkém trávníku. Chlapci se postavili vedle sebe do řady a jeden po druhém házeli jedno vajíčko, a to co nejdál. Vyhrál ten, kdo hodil vajíčko nejdál a vajíčko se nerozbilo.

Koulení vajec

Připravený dřevěný žlábek se položí na zem, jeden konec se mírně nazdvihne (např. podloží se kamenem). Po žlábkou spouštějí hráči vajíčko za vajíčkem. Vajíčko se po nakloněném žlábkou rozběhne a kutálí se dál po trávníku. Lepší, než trávník je plocha z upěchované hlíny. Vyhrává ten, komu se vajíčko dokutálí nejdál. Obměn hry je ovšem mnoho záleží na fantazii hráčů. Když není žlábek, tak ke koulení stačí jen šikmá plocha či vyvýšenina.

Pondělní velikonoční koleda uzavírala sváteční období. Lidé se vraceli ke všedním povinnostem. Začínal nový hospodářský rok – práce na poli a v celém hospodářství.

LIDOVÉ SYMBOLY A JEJICH VÝZNAM

Symboly života, světla, zdraví a štěstí patří: zelený strom, zelená ratolest, červené jablko, plné vejce, svíce, kynuté pečivo, červená barva, pestré tkaniny.

Symboly hojnosti, plodnosti, bohatství: hrách, čočka, sušené ovoce, sušené houby, obilí, makovice, ořechy.

Symboly ochrany lidí, dobytka, stavení, polí: chléb, česnek, cibule, sůl, med, černý kmín, trny, trnitý prut, čaromocné byliny, svěcené ratolesti, svěcené pokrmy, červená barva.

Symboly smrti, zmaru, pohany: vymláčená sláma, prázdné skořápky, bílá prázdná vejce (vejčumky), ulity hlemýžďů, přelomená svíce, bílá barva.

Velikonoční koledy, říkadla:

*Slepička se popelí,
vajíčko se kotálí:
Kokoudák, kokoudák,
snesla jsem jich padesát,
na kopečku v kopřivách,
pobral mi je kmotr žák.*

(Hradecko)

*Hody, hody doprovody,
dejte vejce malovaný!
Nedáte-li malovaný,
dejte aspoň bílý,
však vám za to slepička
snese zase jiný.*

*V komoře v koutku,
na zeleném proutku.*

(Hradecko)

*Panimámo krásná,
dejte libru másla,
bude-li to maličko,
přidejte mně vajíčko.*

(Pardubicko)

*Proutek, ohnoutek,
červený kohoutek.
Slepička kdák,
vajíčko křáp,
máte mi ho,
panimámo, dát.*

(Hradecko)

*Já jsem malý chocholáč,
přišel jsem si pro koláč.
Koláček mně dejte,
jen se mně nesmějte.
Jestli mně ho nedáte,
Vaší dcerku nevdáte.
Ona bude v koutku sedět
a škaredě bude hledět,
pak se na to podíváte,
že ji už víc nevdáte.*

(Náchodsko)

2. VELKONOČNÍ ČAS NÁM PŘIŠEL

Herálec u Hlinska
Sb. Karel Václav Adámek,
kol. r. 1893

Vel - ko - noč - ní čas nám při - šel, bu - diž z to - ho
kaž - dý ve - sel, po - chvá - len bu - diž Pán, jdem na po - mláz - ku k vám.

1. Velikonoční čas nám přišel,
budiž z toho každý vesel,
pochválen budiž Pán,
jdem na pomlázku k vám.

179. JÁ JSEM MALÝ KOLEDNÍČEK, TETIČKO

Náchodsko
Sb. Karel Rozum,
poč. 20. stol.

Já jsem ma - lý ko - led - ní - ček, te - tič - ko,
při - šel jsem si pro čer - ve - ný va - jíč - ko.
Va - jíč - ko je čer - ve - ný, ma - za - ne - ček je bí - lý,
jak - pak se vám, te - tič - ko, ten ko - led - ní - ček lí - bí?

Já jsem malý koledníček, tetičko,
přišel jsem si pro červený vajíčko.
Vajíčko je červený,
mazaneček je bílý,
jakkak se vám, tetičko,
ten koledníček líbí?

VAJÍČKO - KRASLICE

Je to nejstarší symbol plodnosti, úrody, všeho nového, stále se opakujícího života a vzkříšení.

V dobách pohanských sloužilo vajíčko jako oběť bohům, dávalo se mrtvým do hrobu a bylo rovněž nenahraditelným jídlem. Pro křesťany to však byl symbol života a vzkříšení, a proto bylo zakázáno v postní době vejce jíst, to možná vedlo k masivnímu požívání vajec o Velikonocích, kdy je vajíčko odměnou koledníkům. Zvláštní postavení má vejce červené. Slované mají pro tuto barvu výraz „krasnaja“, odtud vznikl název „kraslice“. Některé prameny uvádějí, že název vznikl od slova „krásniti“ či „kráslití“. Vejci se přisuzovaly magické vlastnosti. Plodivá síla byla umocňována ornamenty a barvením, zejména barvami života. Zelená (zeleň přírody), červená (krev, láska, život), žlutá (slunce), hnědá (země). Ve spojitosti s lidovou tradicí vzniklo okolo obdarování vajec mnoho pověr. Jednou z nich je i tato legenda z Blešna u Hradce Králové:

Ježíš spolu se svatým Petrem chodili po světě, až došli navečer do jednoho statku, kde požádali hospodyni o nocleh. V celém domě nabyla ani kůrka chleba a tak ráno nevěděla hospodyně, čím by pocestné pohostila, když v tom zakdákala slepice. Seběhla do kurníku a našla vejce. Vejce upekla v popelu a nabídla je pocestným. Když se Ježíš se svatým Petrem najedli, poděkovali a odešli. Žena chtěla smést ze stolu skořápky, ale místo nich tam ležely kousky zlaty. Od té doby v tento den, na památku návštěvy oněch pocestných, hostila každého vajíčky.

Magické úkony s vejcem:

- Při prvním vyhánění dobytka na pastvu obtáčel pastýř kolem stáda vařené vejce, to proto, aby stádo drželo pohromadě a dobytek se nezatoulal.
- Vejce se koulelo po hřbetě krávy, aby byla silná a zdravá.
- Vajíčko se kladlo do brázdy v poli, aby přineslo bohatou úrodu. Dávalo se do hrobu jako obětní dar.

Malování vajíček bylo výsadou žen, muži měli zakázáno vstupovat do místnosti, kde se vajíčka zdobila. Vajíčko dostal koledník jako symbol za vyšlehání – za předání síly, zdraví, svěžesti. Bývalo zvykem, že vyvolený chlapec dostal od své dívky nazdobené červené vajíčko s milým vzkazem zavázané ve vyšívaném šátečku. Za to pak dívka koupil o pouti perníkové srdce, se vzkazem „Z lásky“.

*To vajíčko malovaný,
je od srdce darovaný.*
(Boleslavsko)

*Já tobě dám vajíčko,
ty mi dej své srdíčko*
(Litomyšlsko)

*Srdíčko mi stůně láskou,
vyhojíš ho jen pomlázkou.*
(Z Čech)

*V malovaném vajíčku
posílám Ti hubičku.*
(Z Čech)

*To vejce je pro milého,
bych získala lásku jeho.*
(Boleslavsko)

Tajný nápis na kraslice

Tady je recept pro toho, kdo chce na vejce napsat něco tajného, co nebude vidět na skořápce, ale pod ní. Utluč jalovcovou kuličku, rozdělej vinným octem, přidej trochu kamence a touto hnědou barvou piš na syrové vejce, nech uschnout a pak uvař v solné vodě. Písmo na skořápce se ztratí a spatří se až po oloupaní vajíčka.

(časopis Český lid 10/1900)

Zdobení vajíček má své zákonitosti. Z motivů používaných je vidět hluboký vztah k životu i k přírodě. Každé vejce před barvením dobře umyjte v teplé vodě s octem.

Přírodní obarvení vajec:

Žlutá – šáfrán, kůra plané jabloně

Červená – odvar ze slupek červené cibule a octa, odvar z červeného zelí nebo šťáva z červené řepy

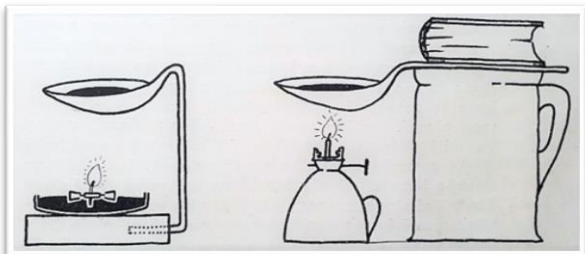
Červeno-fialová – šťáva z borůvek či bezinek

Zelená světlá – lipový květ, kmín, zázvor

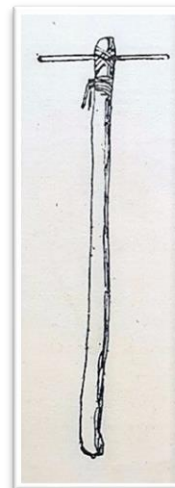
Zelená tmavá – mladé žito, odvar ze špenátu, kopřivy

Hnědá – Odvar z cibulových slupek, černý čaj

Lidových technik na zdobení vajec je mnoho a je krajovou záležitostí. Tady uvádím nejznámější:

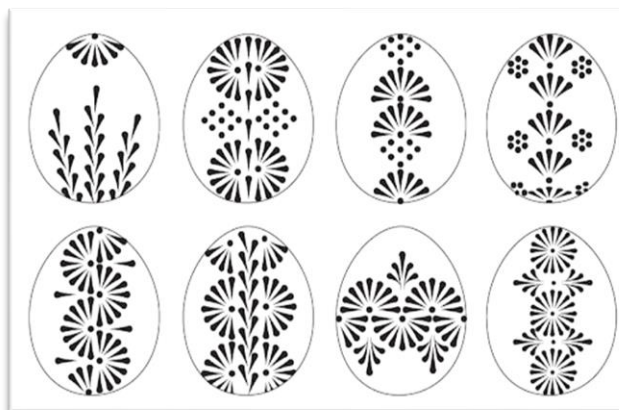
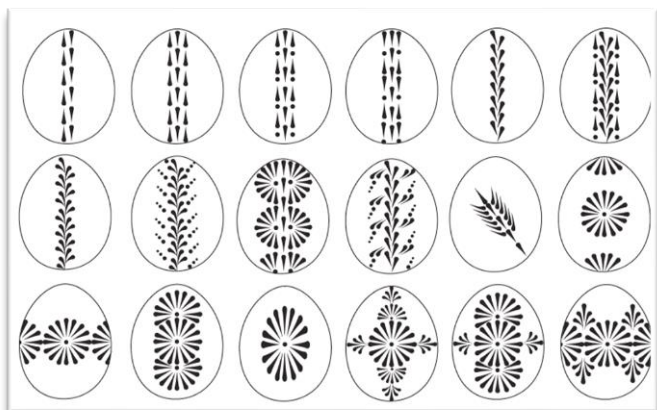

Mezi nejstarší techniky patří **Vosková batika**. Vosk se nanáší na vajíčko zabodnutým špendlíkem ve dřívku, kde vytváří slzu a také pomocí nástroje zvaného „stužka“ (stočený plíšek ve dřívku) tím se vytvoří silná čára. Včelí vosk se rozpustí na lžičce a pomocí

uvedených nástrojů se vytvoří na vajíčku vzor. Pak se vajíčko ponoří do vlnavé barvy (nesmí být teplá, vosk by se rozpustil). Potom se vajíčko zahřeje ve vlnavé troubě nebo nad svíčkou a vosk se setře hadříkem. Pokud má být kraslice vícebarevná, nanáší se dále další vzor z vosku a postupuje se stejným způsobem, jen je potřeba začít vajíčko barvit v nejsvětlejší barvě.

Voskový reliéf je to podobný postup jako u batiky. Maluje se barevným voskem a ten již na vajíčku zůstane.

Vyškrabování (gravírování)

Vajíčko se štětcem obarví anilínovou nebo lihovou barvou. Do ní se pak ostrým předmětem vyrývají různé vzory, většinou květinové a rostlinné motivy. V některých krajích motivy napodobovaly výšivku. Technika vyškrabování je typická pro jižní Moravu (oblast vesnice Borkovany). K vyškrabování se používají nabroušené pilníky nebo nože do soustruhu. Lze použít i jiný ostrý předmět.

Lepení slámy

Slámu lepíme na obarvená vejce. Slámu, nejlépe ječnou, po délce nařízneme ostrým nožem, namočíme a rozžehlíme na proužky. Ze stébel stříháme různé tvary (čtverečky, kosočtverce, trojúhelníky, proužky...) a z nich sestavujeme vzory. Slámu lepíme na vejce Klovatinou nebo lepidlem Hercules. Lepidlo nanášíme štětečkem nebo špendlíkem, dáváme ho jen malé množství. Každý kousek slámy pinzetou přeneseme na vejce a přitiskneme hadříkem. Technika nalepování slámy je velmi pracná, ale výsledek stojí za to.

Vejce zdobená sítinou

Sítina je mokřadní rostlina (r. Juncus). Její listy jsou vyplněny bílou pěnovitou hmotou, která z nich jde ve správnou dobu (brzy na jaře) v celku vyloupnout, takže vypadá jako silnější provázek. Stáčením a kroucením této hmoty vznikaly při nalepování na vejce různé vzorky (obloučky, spirály, vlnovky, pruhy...). Plocha mezi sítinou byla buď obarvená, nebo vyplněná textilem. Tato technika je typická pro severní Čechy.

Leptané kraslice (zeláky)

Obarvená a navoskovaná vajíčka ponoříme do octa, který vyleptá barvu tam, kde není vosk. Po opláchnutí a osušení vosk nahřátým hadříkem setřeme. Zůstane nám tmavý vzor na světlém vajíčku. Naši předkové neměli ocet, proto se vajíčka leptala šťávou z kysaného zelí. Odtud název "zeláky".

Kraslice zdobená rostlinkami

Na syrové vajíčko poklademe mladé rostlinky (lístky, kvítka). Ovážeme gázou nebo silonem (např. se hodí staré silonové punčochy). Vajíčko uvaříme v barvě (nejkrásnější jsou v cibulových slupkách). Po uvaření gázu i lístky odstraníme. Na vajíčku zůstanou jejich obtisky.

Ostatní

Existuje mnoho dalších technik (drátování, dírkovaná vejce, mramorovaná vejce, malování štětcem, polepování různými materiály...), které se rozvíjely později, nebo vznikají až v dnešní době. Vývoj zdobení velikonočních kraslic stále probíhá a záleží na každém, jak uplatní svou fantazii.

VELIKONOČNÍ ÚTERÝ

Děvčata oplácejí chlapcům šlehání pomlázkou a polévají je vodou. V některých krajích probíhá už v pondělí odpoledne.

BÍLÁ NEDĚLE

Je to druhá neděle velikonoční a první neděle po Božím hodu velikonočním dnes se již nedodrzuje. Pokřtění mohli odložit bílé roucho, které nosili předcházejících osm dní.